

Vallby bytomt, Västerås

Kvarteren Rökstugan/Ryggåsstugan

Arkeologisk utredning

RAÄ 102 och 103

Kv Rökstugan 1, kv Ryggåsstugan 1 och Västerås 4:86

Västerås församling, S:t Ilians socken

Västmanland

Stefan Elgh

Vallby bytomt, Västerås Kvarteren Rökstugan/Ryggåsstugan

Arkeologisk utredning

RAÄ 102 och 103
Kv Rökstugan 1, Kv Ryggåsstugan 1 och Västerås 4:86
Västerås församling, S:t Ilians socken
Västmanland

Stefan Elgh

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Karlskatan 4, 722 14 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 57 20
E-post: info@kmmmd.se

© Kulturmiljövård Mälardalen 2006

Omslagsfoto: Utredningsschakt framför RAÄ 102. Foto Stefan Elgh

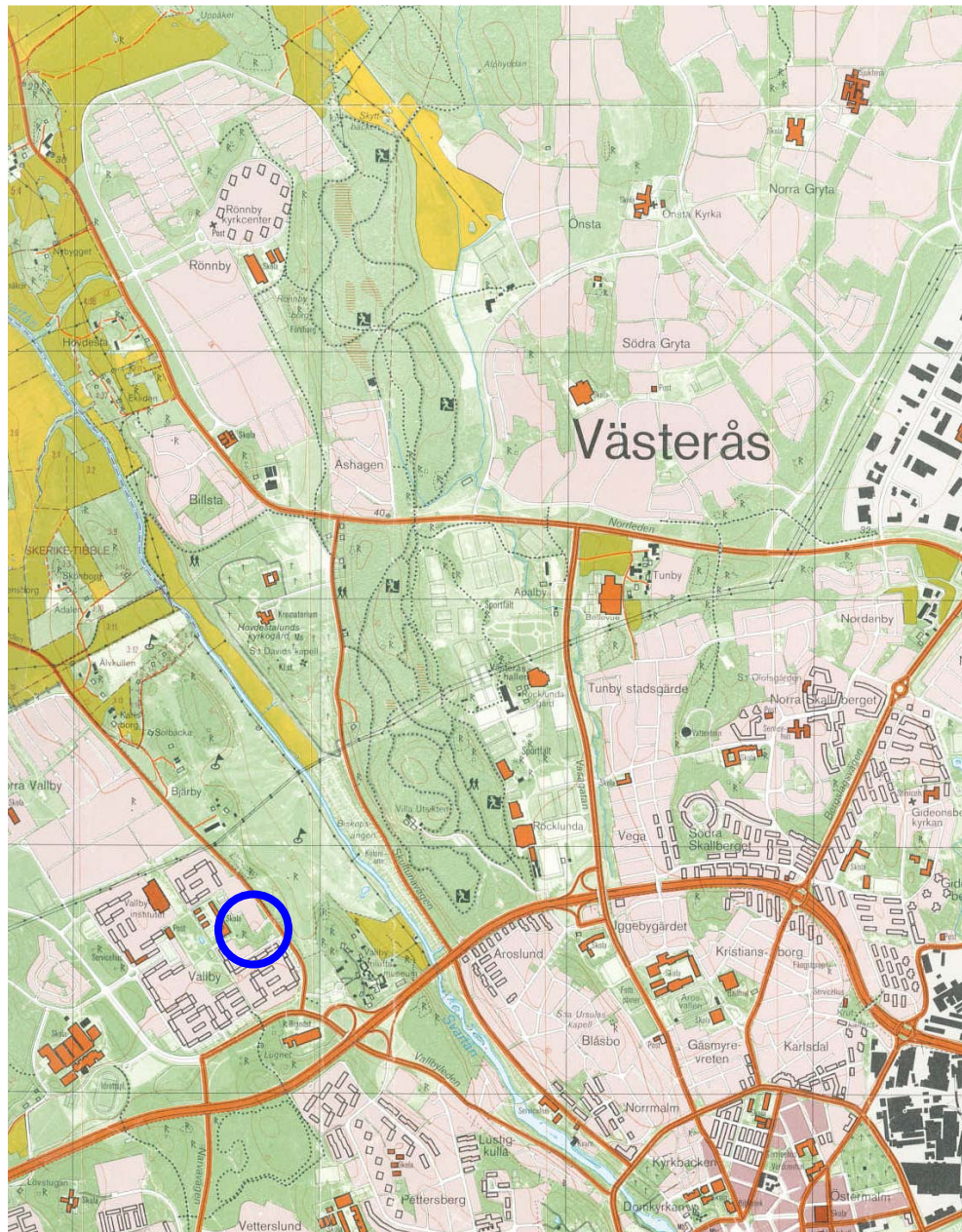
Kartor ur allmänt kartmaterial. ©Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01407.

ISSN: 1653-7408
ISBN 10:91-85591-30-0
ISBN 13:978-91-85591-30-5

Tryck: Kulturmiljövård Mälardalen, Västerås 2007.

Innehållsförteckning

Inledning.....	6
Bakgrund	6
Målsättning och metod	7
Topografi och fornlämningsmiljö	7
Genomförande	9
Undersökningsresultat.....	9
Tolkning och utvärdering.....	12
Sammanfattning.....	14
Referenser.....	15
Kart- och arkivmaterial.....	15
Otryckta källor	15
Litteratur	15
Tekniska och administrativa uppgifter.....	15
BILAGOR	16
Bilaga 1. Schakttabell	16
Bilaga 2. Fyndtabell.....	19
Bilaga 3. Beskrivningar nypåträffade fornlämningar	19

Figur 1. Utredningsområdets läge markerat med en ring. Utdrag ur Gula kartan Skerike 11G:26. Skala 1:20 000. ©Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01407.

Inledning

Under juni 2006 utförde Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen en arkeologisk utredning intill och delvis inom Vallby bys gamla bytomt. Utredningen hade arkeologiskt sett motiverats av att två skålgropslokaler fanns registrerade inom utredningsområdet. Utredningen kunde konstatera att det inom området fanns både lämningar från Vallby bys tomt med kartbelägg från 1600-talet och framåt, samt lämningar av förhistorisk datering, bl a skärvstenshögar och ytterligare en skålgropslokal. Sökschakt grävdes i utkanten av planområdet. Dessa visade att fornlämningarna hade en större utbredning än vad den inledande fältinventeringen hade visat och ytterligare lämningar från bytomten och av förhistorisk karaktär påträffades.

Bakgrund

Med anledning av planerad byggnation inom området Kvarteret Rökstugan 1, Kvarteret Ryggåsstugan 1 och Västerås 4:86 utförde Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen en arkeologisk utredning under juni 2006. Inom området planerar Bostads AB Mimer att uppföra flerfamiljshus och kedjehus. Länsstyrelsen i Västmanlands Län begärde 2006-05-03 i en kravspecifikation att Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen (KM) skulle inkomma med en undersökningsplan i enlighet med kravspecifikationen. KM skickade över en undersökningsplan 2006-05-09. Länsstyrelsen fastställde undersökningsplanen med ett beslut 2006-05-29 (Dnr 431-5021-06). Avtal mellan Västerås stad, Fastighetskontoret och KM skrevs 2006-06-07. Arbetet utfördes av Stefan Elgh, Örjan Hermodsson och Jonas Nordin.

Figur 2. Utredningsområdet från nordväst. Byggnaden till vänster ligger på en av de gårdar som fortfarande finns kvar i Vallby by. Foto Stefan Elgb

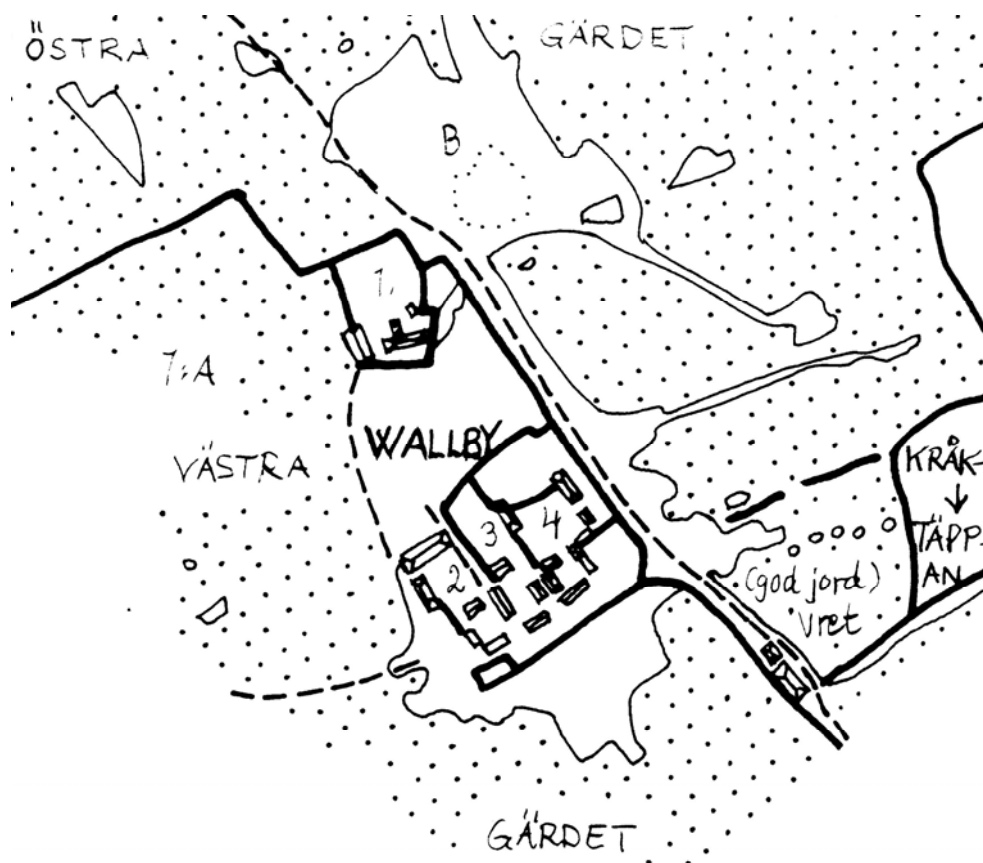
Målsättning och metod

Syftet med utredningen var att klargöra förekomst av fornlämningar inom planområdet. De använda metoderna har varit en arkivgenomgång med kartstudier följt av fältinventering och sökschaktning. Arkivgenomgången har gjorts genom att FMIS och VLM:s arkiv har genomsökts. De äldre lantmäterikartorna har studerats. Ett redan producerat kartöverlägg har använts och information har studerats i jämförelse med modernare kartor. Fältinventeringen genomfördes i hela området, utom den del som var täckt av ogenomträngliga slånjärssnår. Lämningarna mättes in med GPS. Sökschaktningen genomfördes enligt plan i de delar av området som saknade synliga fornlämningar. Vid schaktningstillfället observerades ytterligare ovan mark synliga fornlämningar.

Topografi och fornlämningsmiljö

Utredningsområdet är beläget på och i anslutning till en nord-syd orienterad moränhöjd i kanten av Svartåns dalgång. En ändmorän löper genom området på tvären i öst-västlig riktning. Området utgörs idag av igenvuxen, nyröjd och öppen före detta tomt- och åkermark. En mindre del har utgjort impedimentmark. Idag ligger området som en grönyta mellan Skerikevägen, bostadsbebyggelse, Vallbyskolan och de två kvarvarande tomterna av Vallby gamla by.

Tidigare var området helt beläget inom Vallby bys ägor. Byn var en del av S:t Ilians socken och gränsade mot Skerike socken. Byns tidigaste belägg ”in villa vadhby” 1312 (OAU). De historiska kartorna från 1600- och 1700-talen visar tydligt att byn hade en större omfattning än vad den har nu. I anslutning till den nordligaste delen av den gamla bytomten ligger gravfältet RAÄ 98. Gravfältet förefaller vara av yngre järnålderstyp och det tyder på att Vallby skulle ha platskontinuitet ner i yngre järnålder. Tyvärr är den del av bytomten som ligger närmast gravfältet troligen helt bortschaktad i samband med byggnation inom området.

Figur 3. Vallby bytomt på historiskt kartöverlägg utfört av Åsa Svedberg. Överlägget grundar sig på en storskifteskarta från 1759-70 utförd av Per Billschier. På 1600-talet fanns också bebyggelse mellan gård 1 och 2-3.

Inom och i anslutning till utredningsområdet finns också ett stort antal fornlämningar med betydligt äldre datering.

I närheten av området har tidigare genomförts vissa mindre undersökningar, dessutom har fynd påträffats.

Närmaste undersökta fornlämning är RAÄ 97, som är belägen ca 250 meter norr om utredningsområdet. Här undersöktes en skärvtenshöj och ett skålgropsblock 1965. I skärvtenshöjen fanns rikligt med keramik, bl a ett rikt ornerat kärl, en bronsring, en degel, brända ben och obrända djurben, samt malstenar (Simonsson 1966). Skärvtenshöjen har troligen varit en grav. Ett antal andra undersökningar av bronsålderskaraktär har genomförts i området sedan tidigare, men då söder om utredningsområdet. Bl a har flera undersökningar genomförts i anslutning till den sk Trumslagarbacken (Simonsson 1959, Hyenstrand 1968), där både gravar, skärvtenshögar och boplatzlämningar påträffades.

En medeltida nyckel har hittats inom stadsäga 1044 (SHM inv nr 46759) i Vallby. Närmare fyndplats är okänd, men det är troligt att den kan ha sitt ursprung från själva bytomten, inlämnad tillsammans med en brodd (se SHM inv nr 28405)

Den ena av de två kvarvarande gårdarna i bytomten (gammalt nr 4) har varit ett kronohemman (som på 1700-talet var anslaget att täcka lönekostnader för landshövdingen) Källa VLM arkiv.

Genomförande

Inledningsvis studerades kart och arkivmaterial. En bakgrundskarta togs fram inför GPS-inmätningen. Området inventerades under en dag (2006-06-08). Påträffade synliga lämningar mättes in med GPS. De två redan registrerade skålgropslokalernas läge kontrollerades med GPS och konstaterades vara korrekt inprickade. Den ena påträffades inte vid revideringsinventeringen i slutet av 1980-talet, men slutsatsen där, att den var övertäckt med fyllnadsmassor visade sig vara felaktig. Troligen hade vid det tillfället vegetationen varit så kraftig inom området att lämningen av den anledningen inte påträffats.

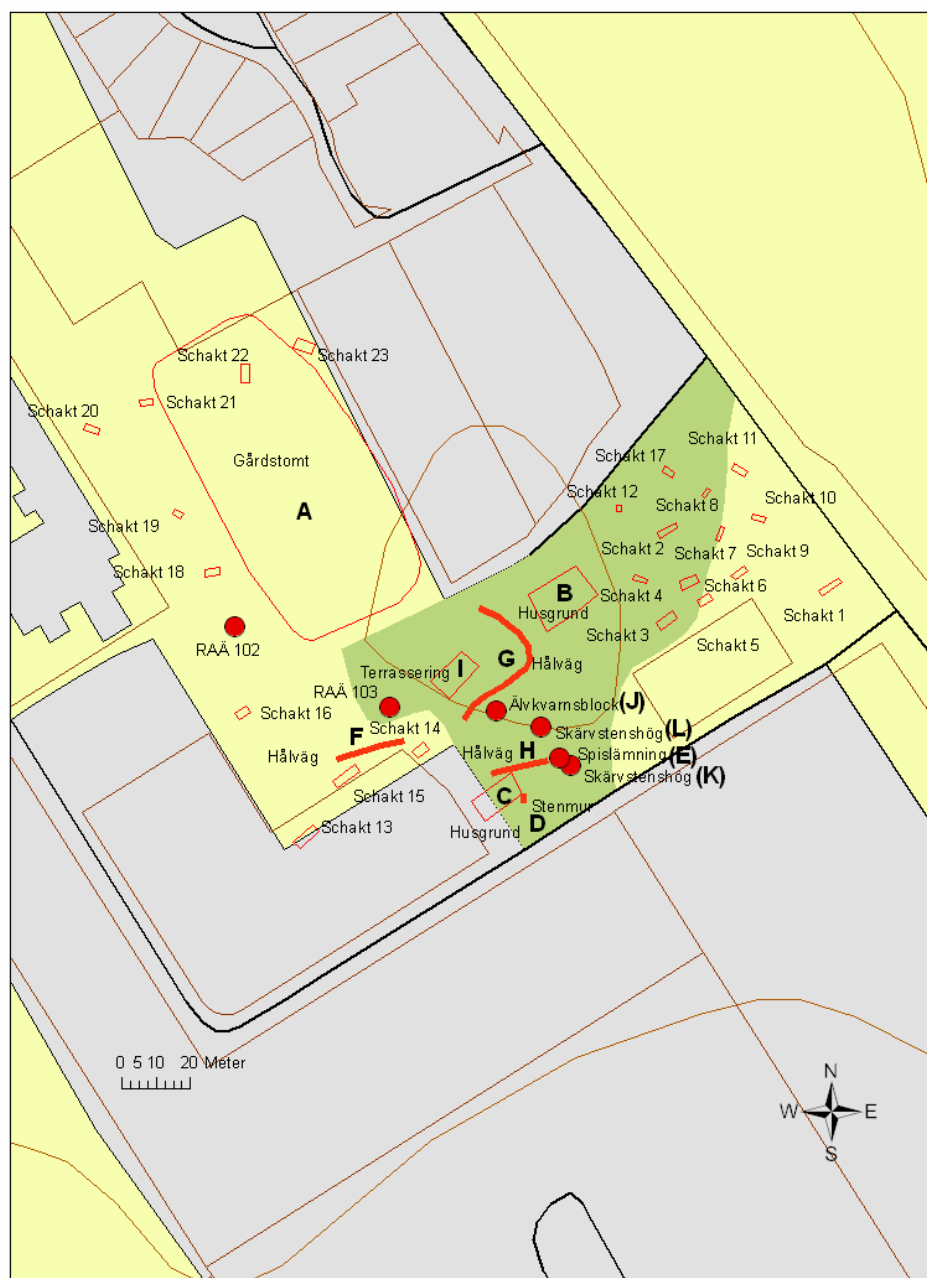
Figur 4. En av de redan registrerade skålgropslokalerna, RAÄ 102. Skålgroparna finns på ovasidan av blocket mitt i bilden. Foto Stefan Elgb

Efter fältinventeringen gjordes en sammanställning av påträffade lämningar. Länsstyrelsen kontaktades och godkände planen för hur söschaktningen skulle genomföras. Söschaktningen genomfördes under två dagar (2006-06-19 – 20). På grund av tekniska problem med GPS:en genomfördes de slutliga inmätningarna senare (2006-06-26 – 28).

Undersökningsresultat

Fältinventeringen visade att lämningar efter Vallby bytomt finns inom området. De synliga lämningarna består främst av husgrunder. Lämningarna kan utifrån kartmaterial dateras från 1600-tal till tidigt 1900-tal. Den stora mängden lämningar från 1600-talet indikerar att det finns lämningar från bytomten som är äldre än 1600-tal inom området. Dels rör det sig om en av gårdstomterna (gård 2) i Vallby by, men också om ytterligare två husgrunder som legat i den södra delen av byn under 1800-talet. Söschaktningen som genomfördes utanför de områden som via kartstudier

och fältinventering kunde visas vara delar av bytomten, visade att den hade en ännu större utsträckning i norr och nordväst.

Figur 5. Nyregistrerade lämningar (se bil. 3) och sökschakt inom utredningsområdet. Sökschakten 3, 6, 11-12, 16-17, 19 och 21-23 innehåller lämningar av skilda slag.

I de södra delarna av området fanns sedan tidigare de två registrerade skålgropslokalerna. Dessutom påträffades vid fältinventeringen ytterligare en hittills okänd skålgropslokal, tre skärvstenshögar, en terrassering, samt delar av tre äldre färdvägar. Samtliga omnämnda objekt representerar klara förhistoriska lämningar, förutom de tre färdvägarna som kan vara från både förhistorisk och historisk tid. Vid sökschaktningen som genomfördes utanför de ytor som visade på synliga

fornlämningar påträffades i väster och öster lämningar av förhistorisk karaktär i form av härd, stenpackning och kulturlager med bränd lera.

Figur 6. GPS-registrering av den största av de nypåträffade skärmstenshögar pågår. Örjan Hermodsson registrerar. Foto Stefan Elgb

Sammanlagt grävdes 23 sökschakt inom området. Av dessa innehöll 10 schakt lämningar. Fyra schakt innehöll lämningar som kan kopplas till Vallby bytomt. Fyra schakt innehöll lämningar som visar på förhistoriska aktiviteter. Ett schakt har lämningar från den äldre Skerikevägen och ett schakt innehöll odlingslämningar. De övriga 13 schakten var antingen tomma eller omrörda i samband med byggnationerna när bostadsområdet i Vallby bebyggdes.

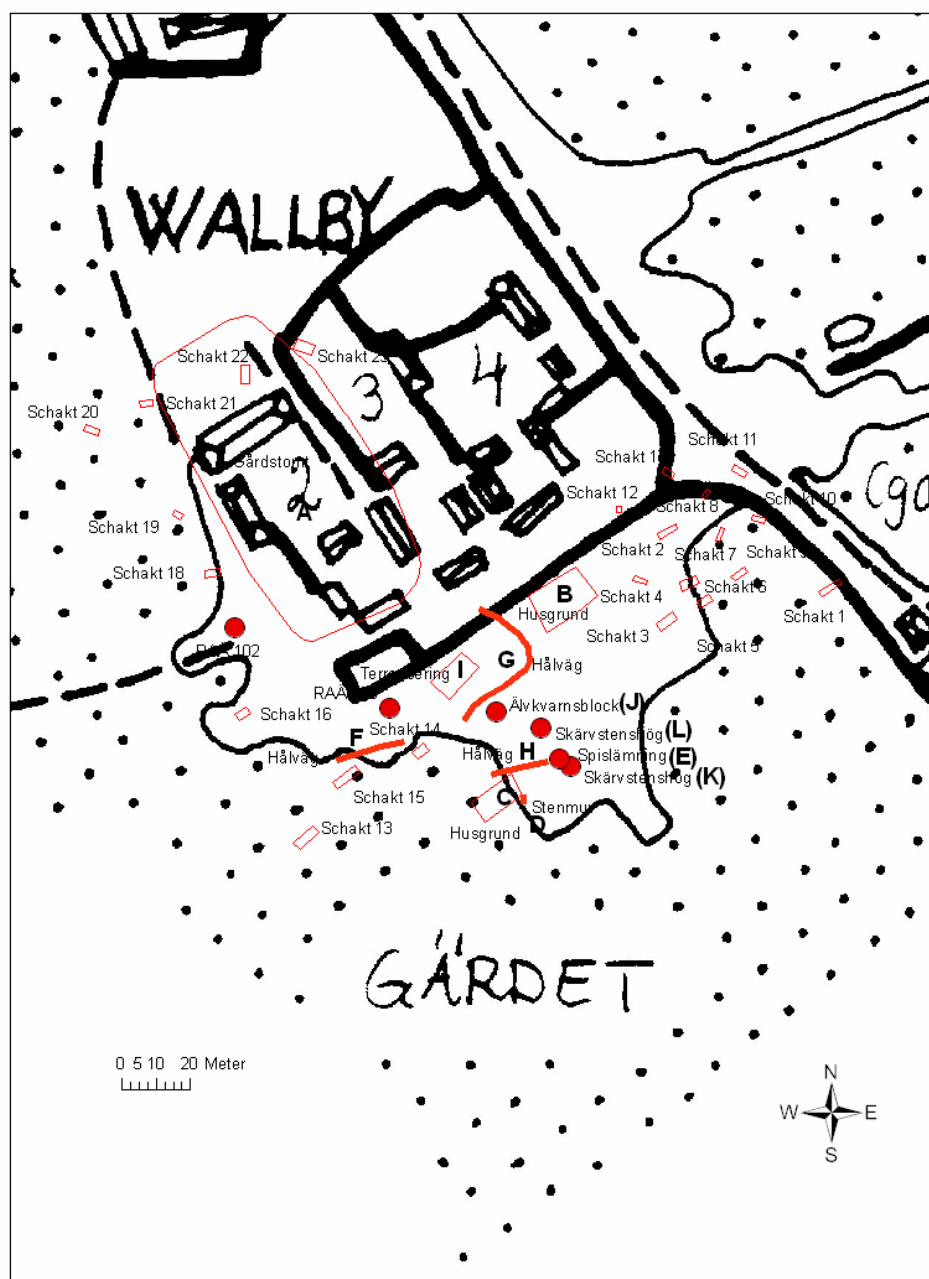
Figur 7. Härden i det nordvästra hörnet av schakt 16. Schaktet var delvis stört i den sydöstra delen. Foto Stefan Elgb.

I ett av schakten tillvaratogs ett skifferbryne (F1) och fyra skärvor brunglaserat rödgods av yngre karaktär (F2). Övriga fynd återdeponerades i schakten före igenfyllning.

Tolkning och utvärdering

Utredningsområdet innehåller lämningar från minst två tidsepoker.

Det finns framför allt i den södra halvan lämningar efter en bronsåldersboplats som märks på förekomsten av tre skärvtenshögar och tre skålgropslokaler. Där finns också anläggningar i form av härd, stenpackning och kulturlager i utkanten av området. Områdets utsträckning är oklar, det kan mycket väl fortsätta mot norr. I delar av den södra halvan av området är jordlagren omrörda och gör det svårt att tolka hur det ursprungligen sett ut.

Figur 8. Registrerade fornlämningar i förhållande till historiska förhållanden. Vissa av schakten med bytomslämningar ligger utanför det som verkar vara bytomtens begränsningar enligt 1700-talskartan, men rektifieringen är inte helt exakt.

I den norra delen av området finns ett sammanhängande område med lämningar från en av gårdarna i den gamla bytomten, samt ytterligare två husgrunder söder därom. Konstaterad tidsepok för bytomten är 1600-tal – 1900-tal. Byn finns dock omnämnd redan på 1300-talet och kan förmodas ha sitt ursprung i yngre järnålder. Det är alltså högst sannolikt att det under de registrerade delarna av bytomten åtminstone finns medeltida lämningar och eventuellt även lämningar från järnåldern. En platskontinuitet från bronsålder – nutid förefaller dock mindre trolig.

Sammanfattning

En arkeologisk utredning har genomförts i Kvarteret Rökstugan 1, Kvarteret Ryggåsstugan 1 och Västerås 4:86 på uppdrag av Västerås stad efter ett länsstyrelsebeslut. Utredningen har visat på förekomst av lämningar från bronsålder – 1900-tal. Det rör sig främst om en bronsåldersboplats med skålgropslokaler och skärvstenshögar, samt delar av Vallby bys gamla bytomt med säkra dateringar från 1600-tal och framåt.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

VLM – arkiv
SHM – digitalt arkiv

Otryckta källor

Ortnamnsbelägg från OAU
Simonsson, E 1966. Otryckt rapport läns museet 16/3 1966.

Litteratur

Hyenstrand, Å, 1968. Skärvstenashögar och bronsåldersmiljöer. Tor. Vol XII
1967/1968.

Simonsson, H., 1959. En arkeologisk undersökning vid Vallby i Västerås.
Västmanlands Fornminnesförenings årskrift XLI. 1958-1959.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalens projektnr:</i>	06052
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	Dnr 431-5021-06, 2006-05-29
<i>Undersökningsperiod:</i>	2006-06-08 – 2006-06-28
<i>Arkeologtimmar:</i>	53 timmar
<i>Maskintimmar:</i>	15 timmar
<i>Exploateringsyta:</i>	20 000 m ²
<i>Personal:</i>	Stefan Elgh, Örjan Hermodsson och Jonas Nordin
<i>Belägenhet:</i>	Kvarteret Rökstugan 1, Kvarteret Ryggåsstugan 1 och Västerås 4:86
<i>Ekonomisk karta:</i>	11G:26
<i>Koordinatsystem:</i>	Rikets nät
<i>Koordinater:</i>	X6611570, Y1539680
<i>Inmätningssmetod:</i>	GPS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Antal foton, profiler, planer
<i>Fynd:</i>	Fynden F1-F2 kommer att förvaras på SHM

BILAGOR

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt	Markslag och topografiskt läge	Längd, m	Djup, m	Area, m ²	Lagerbild	Anläggningar	Fynd	Underlag
1	Gräsmatta	6,9	1,5	11,04	I schaktet framkom enbart sentida lager.	-	Sentida fynd.	Brunröd lera
2	Gles skogsmark	3,5	0,4	4,55	I schaktet framkom enbart sentida lager.	-	Sentida fynd.	Brunröd lera
3	Gles skogsmark	9,9	0,6	12,87	Schaktet innehöll 1 lager som bedömdes vara äldre odlingsjord.	I schaktet fanns resterna efter ett odlingsröse.	Sentida fynd.	Brunröd lera
4	Gles skogsmark	5,8	0,5	7,54	Schaktet innehöll enbart matjorden.	I schaktet noterades ett stenlyft.	Sentida fynd.	Brunröd lera
5	Utkanten av gles skogsmark	3,8	0,6	4,94	Under matjorden fanns ett lerigt lager.	-	Sentida fynd.	Brunröd lera
6	Utkanten av gles skogsmark	4	0,5	5,2	Under matjorden fanns ett lerigt lager.	2 stolphål	-	Brunröd lera
7	Utkanten av gles skogsmark	4,4	0,5	5,72	Under matjorden fanns ett lerigt lager. Stört av sentida nedgrävning.	-	-	Brunröd lera
8	Gles skogsmark	2,85	0,6	3,7	I schaktet framkom enbart sentida lager.	-	Sentida fynd.	Brunröd lera
9	Utkanten av gles skogsmark	4	0,7	5,2	Under matjorden fanns ett lerigt lager.	-	-	Brunröd lera
10	I kanten av gräsmatta	3,5	0,75	4,55	Under matjorden	-	-	Brunröd lera

Schakt	Marksdrag och topografiskt läge	Längd, m	Djup, m	Area, m ²	Lagerbild	Anläggningar	Fynd	Underlag
11	Utkanten av gles Skogsmark	4,4	0,7	5,72	fanns ett lerigt lager. Under matjorden fanns ett grusigt lager, sannolikt rest efter landsväg. Under detta fanns ett lerigt lager.	-	-	Brunröd lera
12	På ändmorän i gles skogsmark	4,4	0,3	5,72	Under matjorden fanns ett kulturpåverkat lager som innehöll sotfläckar och bränd lera.	-	-	Brunröd lera
13	Ängsmark	4,3	1,2	6,88	Under matjorden fanns ett lager lerblandad sand. Under detta fanns ett sand och sten-lager med mkt raseringsmaterial.	-	Raseringslagret innehöll spik och kakel.	Brunröd lera
14	Ängsmark	4,2	0,4	6,72	Under matjorden fanns humös jord som tolkades som äldre odlingsjord.	-	-	Brunröd lera
15	Ängsmark	7,2	0,6	Ca 15,8	Under matjorden fanns ett tunt gruslager deponerat i samband med sentida byggnadsaktivitet. Under detta fanns humös jord som	-	-	Brunröd lera

Schakt	Markslag och topografiskt läge	Längd, m	Djup, m	Area, m ²	Lagerbild	Anläggningar	Fynd	Underlag
					tolkades som äldre odlingsjord. Stört av sentida byggnadsaktivitet			
16	I kanten av ändmorän intill parkeringsplats	4	0,4	6,4	Under matjorden fanns ett lerigt och sandigt gruslager.	1 hård direkt på steril.	-	Brunröd lera
17	På ändmorän i gles skogsmark	5,4	0,2	7,02	Innehöll kulturpåverkad jord.	1 stenpackning	-	Brunröd lera
18	Gräsmatta	3,8	0,7	8,36	Stört av sentida byggnadsaktivitet	-	Sentida fynd.	Brunröd lera
19	Gräsmatta	3,5	0,2-0,3	7,7	Under matjorden fanns ett lerigt lager som överlagrade resterna efter en stenpackning som kan ha utgjort en äldre gårdsplan.	-	-	Brunröd lera
20	Gräsmatta	4,2	0,6	9,24	Under matjorden fanns ett lerigt, omrört lager.	-	-	Brunröd lera
21	Ängsmark	4	0,35	8,8	Under matjorden fanns ett lerigt lager. Under detta fanns ett humöst kulturlager.	-	Skifferbryne (F1), rödgods (F2), porslin, djurben, spik	Brunröd lera, endast mindre del grävdes ned till steril nivå.
22	Ängsmark	3	0,15	6,6	Innehöll stenpackning, möjligen äldre väg, gårdsplan eller stenlagt golv	-	-	Grävdes ej ned till steril nivå.
23	Ängsmark invid	4	0,3	8,8	Under matjorden	-	-	Grävdes ej ned till

Schakt	Markslag och topografiskt läge	Längd, m	Djup, m	Area, m ²	Lagerbild	Anläggningar	Fynd	Underlag
	bebyggelse				fanns ett kulturlager.			steril nivå.

Bilaga 2. Fyndtabell.

Fyndnr	Sakord	Material	Egenskap	Vikt, gr	Antal	Antal. fragm.	Fragm. Grad	Fyndomständighet	X	Y	m ö h
1	Bryne	Skiffer	Slitspår	5	1			Lösfynd i toppen av kulturlager i schakt 21			
2	Kärl	Keramik	Glaserat rödgods	71	1	4		Lösfynd i toppen av kulturlager i schakt 21			

Bilaga 3. Beskrivningar nypåträffade fornlämningar.

Samtliga lämningar registreras direkt in i FMIS. De särskiljs här med bokstavs-beteckningar.

A) Bytomt/gårdstomt, övergiven del av, enligt äldre historisk karta. Inom området finns talrika bebyggelse-lämningar med oklar utsträckning. Rester av husgrunder är synliga i S och i N. I NÖ är en höglignande lämning med skärvsten och tegel i ytan.

B) Husgrund, historisk tid, Jordbruk, ca 24x12 m (NÖ-SV) och 0,4 m h. Delvis oklar utsträckning. Delvis kraftig stenfot, av 0,5-1,5 m l stenar. I NÖ och SV är gropar, ca 6x3 m och 0,3 m dj. Infartsramper i N och SV.

C) Husgrund, historisk tid, Jordbruk, 12x6 m (ÖNÖ-VSV) och 0,3-0,4 m h, med tydlig stenfot, av 0,5-1,2 m l stenar. I NV är 5x3 m förhöjd del (för spis?). Utbyggnad i NV, 3x2 m.

D) Hägnad, Stenmur, 3 m l (N-S), 1,5 m br och 0,2-0,5 m h. Botten av stenmur?

E) Husgrund, historisk tid, Jordbruk, bestående av spislämning, 3 m diameter och 0,1 m h. I kanten är 0,1-0,5 m l stenar. Skärvig sten och tegelbitar i ytan. Möjligen skärvstenshöj eller stensättning.

F) Färdväg, Övrig, Hålväg, 20 m l (ÖNÖ-VSV), 2-3 m br och 0,2-0,4 m dj. Begränsad av stensträng i ÖSÖ, 1-2 m br och 0,2-0,3 m h, av 0,5-1 m st stenar. Löper i ÖSÖ in i ett slånärssnår och går inte längre att följa.

G) Färdväg, Övrig, Hålväg, 60 m l (i en båge från VNV till N), 2-3 m br och 0,2-0,6 m dj. I kanterna är här och var stenar eller block, 0,5-1,2 m st.

H) Färdväg, Övrig, Hålväg, ca 25 m l (ÖNÖ-VSV), 2 m br och 0,1 m dj.

I) Terrassering, ca 13x5 m (ÖNÖ-VSV) och 0,3 m h. Sluttar åt VSV. Stensatt i VNV av 0,5-1 m l stenar.

J) Hällristning, i block, 3x2,5 m (Ö-V) och 0,8 m h, bestående av ca 25 älvkvarnar. Dessa är 2-8 cm diameter och 0,5-2 cm dj. Belägna på blockets plana ovansida. Mellankornig bergart. Kraftigt övermossad på vissa delar och där ej möjlig att i detalj besiktiga. I Ö är en ankarögla av järn.

K) Skärvestenshög, 7 m diameter och 0,6 m h. Övertorvad, med talrika skörbrända stenar i ytan, intill 0,1 m st. Enstaka större stenar, 0,3-0,4 m st, är synliga. I SSV kanten är en grop, 1,5 m diameter och 0,4 m dj. Hela SSV kanten är avschaktad i vägslänt. I ytan är lösa taktegelbitar.

L) Skärvestenshög, ca 11 m diameter och 0,7 m h. Övertorvad, med skörbrända stenar synliga i NÖ delen, intill 0,1 m st. Gles kantkedja, 0,2-0,5 m h, av 0,5-1,2 m l stenar. Mittblock, 3 m diameter och 0,4 m h, med plan ovansida. I ytan finns talrika stenar, 0,5-1 m st. I SV verkar fyllning saknas.